

УДК 94(477):341.24

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1\(23\)-107-116](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1(23)-107-116)

Данильчук Віталіна Романівна кандидат історичних наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, <https://orcid.org/0000-0002-7176-7386>

Цевух Андрій Ігорович асистент кафедри інформаційного права та юридичної журналістики, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, <https://orcid.org/0000-0001-9696-5971>

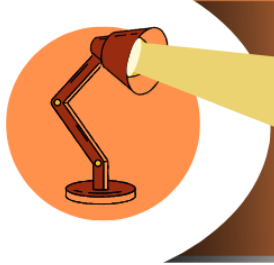
ЗБОРІВСЬКИЙ ДОГОВІР 1649 РОКУ: ПОЛІТИЧНИЙ ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано Зборівський договір 1649 року як перший фундаментальний політико-правовий акт, що зафіксував появу Гетьманщини як самостійного суб'єкта міжнародних відносин. Дослідження базується на переосмисленні державотворчих процесів середини XVII ст., коли стихійний народний протест під проводом Богдана Хмельницького трансформувався в організований рух за політичну самостійність. Розглянуто воєнно-політичне підґрунтя угоди, з акцентом на те, що стратегічні перемоги Війська Запорозького 1648–1649 років створили сприятливі умови для дипломатичного маневру та змусили польську корону піти на суттєві поступки.

Особливу увагу приділено внутрішній структурі договору як інструменту інституціоналізації козацької автономії, значенню територіальної ідентифікації трьох воєводств – Київського, Брацлавського та Чернігівського, що стали правовим простором нової держави. Доведено, що запровадження власної управлінської системи, орієнтованої на козацьку старшину та православну шляхту, дозволило сформувати замкнений адміністративний механізм, фактично незалежний від центрального уряду Речі Посполитої.

Важливим аспектом є аналіз соціально-економічних наслідків Зборівської угоди. Обґрунтовано тезу, що встановлення 40-тисячного реєстру стало механізмом станового розмежування, який легітимізував козацтво як привілейовану верству, проте одночасно заклав основи майбутнього внутрішнього конфлікту. Простежено наслідки обмеження реєстру, оскільки вимога повернення значної частини покозаченого населення під юрисдикцію приватних власників стала чинником глибокої соціальної дестабілізації та масового невдоволення. Розглянуто також релігійний блок угоди, де вимоги щодо ліквідації Берестейської унії та захисту прав православної церкви трактується як спроба утвердити українську спільноту рівноправним партнером у тогочасній федеративній системі.

У підсумку підкреслено, що Зборівський договір слід розглядати як перший досвід системного правового структурування української політичної спільноти в ранньомодерному полі. Попри вимушений компромісний характер та тактичне сприйняття угоди польською стороною, вона створила інституційні «правила гри», які уможливили розбудову державного апарату Гетьманщини. Положення договору стали базовою моделлю для наступних дипломатичних змагань, заклавши правову основу української державності та докорінно змінивши геополітичну конфігурацію всього Центрально-Східноєвропейського регіону.

Ключові слова: Зборівський договір, Богдан Хмельницький, Гетьманщина, Військо Запорозьке, політична суб'єктність, українська державність, міжнародно-правова легітимізація, Кримське ханство, Річ Посполита, ранньомодерний час.

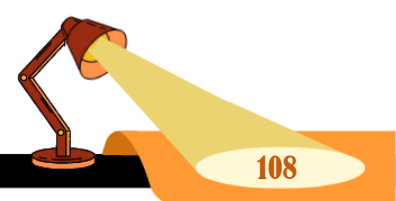
Danylchuk Vitalina Romanivna Candidate of historical sciences, Associate Professor, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, <https://orcid.org/0000-0002-7176-7386>

Tsevukh Andriy Igorovych Assistant of the Department of Information Law and Legal Journalism National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, <https://orcid.org/0000-0001-9696-5971>

TREATY OF ZBORIV IN 1649: POLITICAL CONTENT AND SIGNIFICANCE FOR THE FORMATION OF UKRAINIAN STATEHOOD

Abstract. The article analyzes the Treaty of Zboriv in 1649 as the first fundamental political and legal act that recorded the emergence of the Hetmanship as an independent subject of international relations. The study is based on the rethinking of state-building processes in the middle of the 17th century, when a spontaneous popular protest led by Bohdan Khmelnytskyi was transformed into an organized movement for political independence. The military-political basis of the agreement is considered, with an emphasis on the fact that the strategic victories of the Zaporizhzhya Army in 1648–1649 created favorable conditions for diplomatic maneuver and forced the Polish crown to make significant concessions.

Special attention is paid to the internal structure of the treaty as a tool for institutionalizing Cossack autonomy, the importance of territorial identification of the three voivodships – of Kyiv, Bratslav and Chernihiv, which became the legal space of the new state. It has been proven that the introduction of its own management system, focused on the Cossack foreman and the Orthodox nobility, made it possible to form a closed administrative mechanism, actually independent of the central government of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

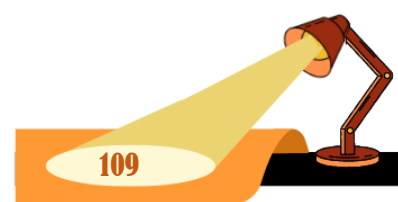
An important aspect is the analysis of the socio-economic consequences of the Zboriv Agreement. The thesis is substantiated that the establishment of a 40,000-strong register became a mechanism of state demarcation, which legitimized the Cossacks as a privileged class, but at the same time laid the foundations of the future internal conflict. The consequences of limiting the register have been traced, since the requirement to return a large part of the crippled population to the jurisdiction of private owners has become a factor of deep social destabilization and mass dissatisfaction. The religious block of the agreement is also considered, where the demands for the liquidation of the Union of Brest and the protection of the rights of the Orthodox Church are interpreted as an attempt to establish the Ukrainian community as an equal partner in the federal system of that time.

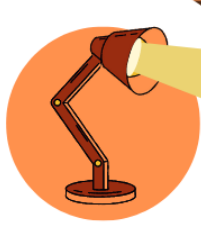
As a result, it was emphasized that the Zboriv Treaty should be considered as the first experience of systematic legal structuring of the Ukrainian political community in the early modern field. Despite the forced compromise nature and tactical perception of the agreement by the Polish side, it created institutional «rules of the game», which enabled the development of the state apparatus of the Hetmanship. The provisions of the treaty became the basic model for subsequent diplomatic competitions, laying the legal basis of Ukrainian statehood and fundamentally changing the geopolitical configuration of the entire Central and Eastern European region.

Keywords: Treaty of Zboriv, Bohdan Khmelnytsky, Hetmanship, Zaporizhzhya Army, political subjectivity, Ukrainian statehood, international legal legitimization, Crimean Khanate, Polish-Lithuanian Commonwealth, early modern times.

Постановка проблеми. Зборівський договір 1649 року є однією з ключових політичних подій часів Національно-визвольної війни, що визначила нову конфігурацію відносин між Військом Запорозьким і Річчю Посполитою. Ця угода стала першим масштабним дипломатичним документом, у якому юридично закріплено автономний статус козацької території, окреслено адміністративний устрій та встановлено механізми влади гетьмана й генеральної старшини. Відтак, Зборівські домовленості виступають важливою ланкою в процесі формування політичної суб'єктності українського суспільства й визначення основних засад майбутньої державності.

Попри значну увагу дослідників, у сучасній історіографії зберігаються суперечливі оцінки політичного змісту Зборівського договору. Одні науковці розглядають його як вимушений компроміс, продиктований воєнними обставинами та дипломатичним тиском, інші – як суттєвий крок уперед у легітимації козацького урядування й окресленні кордонів автономної української території. Проблематичним залишається також питання реального впливу договору на подальше розгортання державотворчих процесів та на формування нової політичної еліти, здатної здійснювати управлінські функції й підтримувати стабільність на підконтрольних землях.

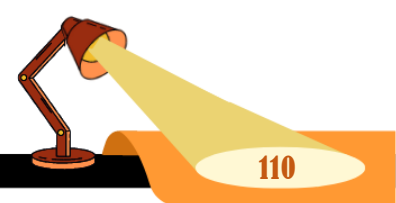
Недостатньо дослідженим є і взаємозв'язок між положеннями угоди та стратегіями політичної поведінки різних суспільних груп: козацької старшини, реєстровців, міщан, православного духовенства, а також польської адміністрації й магнатів. Особливої уваги потребує аналіз того, наскільки Зборівський договір відповідав реальним соціальним очікуванням українського населення та чи створив він міцне підґрунтя для подальших державотворчих перетворень. В означеному контексті постає необхідність комплексного осмислення політичного змісту Зборівського договору 1649 року з урахуванням як внутрішньо-українських чинників, так і ширшої міжнародної ситуації. Такий аналіз дозволить глибше оцінити роль договору у становленні української державності, визначити його місце в еволюції козацької автономії та уточнити ступінь його впливу на формування політичних інститутів середини XVII століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема політико-правового змісту Зборівського договору та його ролі у генезі української державності перебуває в центрі уваги багатьох дослідників. Фундаментальний внесок у вивчення цієї теми зробили В. Смолій та В. Степанков, які у межах дослідження «українського політичного проекту» XVII ст. детально проаналізували процес становлення національних інститутів влади та стратегічні пріоритети гетьманської адміністрації [1].

Важливе значення для розуміння правової природи міждержавних актів ранньомодерного періоду мають праці Л. Прицак, де Зборівська угода розглядається як базова модель міжнародно-правового визнання Війська Запорозького [2]. Концептуальні засади формування українського соціуму та трансформацію суспільних структур у ранньомодерний час ґрунтовно висвітлено у нарисах знаної дослідниці Н. Яковенко [3]. Окремий пласт досліджень присвячено інституційним та юридичним аспектам договору. Зокрема, Я. Сонько аналізує вплив воєнної кампанії 1649 року на державотворчі чинники та роль договорів із Річчю Посполитою у легітимізації козацької влади [4; 5].

Питання зовнішньополітичної стратегії Богдана Хмельницького та місця новоствореної автономії у системі тогочасних міжнародних відносин висвітлено у колективній монографії за редакцією А. Кудряченка [6]. Крім того, історіографічний аналіз дипломатичних кроків гетьмана та внутрішні суперечності Зборівської моделі врядування досліджували О. Горбатюк та Ю. Пазиніч, які акцентували увагу на невідповідності між правовим змістом компромісу та соціальними очікуваннями населення [7; 8]. Водночас, попри значну кількість напрацювань, недостатньо розробленим залишаються питання комплексного взаємозв'язку між конкретними пунктами Зборівських статей та їхнім безпосереднім впливом на трансформацію повстанської самоорганізації у стабільну інституційну модель держави.

Мета статті – проаналізувати Зборівський договір 1649 року з позицій його політичного значення та змістовного наповнення, що визначили вплив цього документа на процес формування української державності.

Виклад основного матеріалу. Визвольна війна середини XVII ст. під проводом Богдана Хмельницького докорінно змінила вектор розвитку українських земель, перетворивши стихійний протест на організований державотворчий рух. У ході воєнних кампаній 1648–1649 років козацька еліта чітко сформулювала прагнення до політичної самостійності, що вимагало офіційного визнання з боку тогочасних суб'єктів міжнародних відносин. Першим фундаментальним актом, у якому ідея української козацької державності отримала свою міжнародно-правову легітимізацію, став Зборівський договір 1649 р. [9].

Ухваленню цього документа передувало глибоке переосмислення уроків боротьби у першій половині 1649 р., коли Б. Хмельницький остаточно сформулював наріжні принципи національної державної ідеї. Саме вони стали визначальними для майбутніх визвольних змагань, виокремивши державотворення як «основну сферу владного волепокладання гетьмана». Відповідно до цієї візії, на думку О. Оглоблина, ключовим пріоритетом Б. Хмельницького постало завдання втримати та розбудувати Українську Козацьку державу, забезпечивши її надійну військову та правову оборону. Стратегічний задум гетьмана полягав у забезпеченні подальшого розвитку української нації шляхом утвердження державної влади на всіх її етнічних землях та поширення політичного й економічного впливу України на великому просторі між Балтикою та Чорним морем [1, с. 51-52].

Підґрунтям для реалізації цієї масштабної ідеї став радикальний злам у співвідношенні сил, спричинений перемогами 1648 р. Битви під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями не лише зруйнували коронну систему оборони, а й надали Б. Хмельницькому стратегічну ініціативу. Розгром польських сил, позбавлених централізованого командування під Жовтими Водами, та повне знищення коронної армії під Корсунем фактично ліквідували контроль Речі Посполитої над Правобережжям. Кульмінацією стала Пилявецька кампанія, де виснажена внутрішніми суперечностями польська сторона зазнала нищівного розгрому, що зробило подальші переговори неминучими [10].

Зборівський договір від 8(18) серпня 1649 р. став логічним завершенням літньої кампанії, позначеної облогою Збаража та генеральною битвою під Зборовом. Як зазначають дослідники, цей документ не був простою фіксацією воєнної перемоги, а результатом складного дипломатичного компромісу в трикутнику «Військо Запорозьке – Річ Посполита – Кримське ханство». Водночас підкреслюється, що угода була «мистецтвом можливого» в умовах, коли козацька держава ще не мала достатнього визнання на міжнародній арені та була змушена балансувати між інтересами сильних сусідів.

Зовнішня ситуація значно ускладнювала маневр гетьмана: Кримське ханство, будучи васалом Османської імперії, мало власні інтереси в степу та часто змінювало роль із союзника на опонента, прагнучи не допустити надмір-

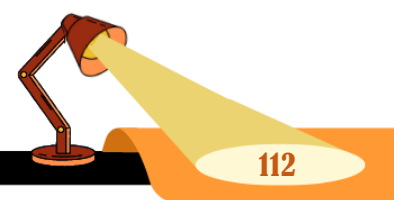
ного посилення жодної зі сторін. Османський вплив визначав загальний баланс сил у чорноморському регіоні, змушуючи Б. Хмельницького до тонкої дипломатичної гри. У підсумку, поєднання внутрішньої кризи Речі Посполитої, соціального вибуху на українських землях та військової потуги Січі створило у 1649 р. унікальні умови. Польська корона була змушена піти на поступки, тоді як козацька сторона прагнула юридично закріпити статус новоствореної держави [2, с. 67-83].

Водночас успіх цих державотворчих процесів та стійкість козацької влади були б неможливими без потужної підтримки широких народних верств. Масштаби повстання Б. Хмельницького та готовність тисяч селян підтримати козацьке військо мали глибокі соціально-економічні підвалини. На українських землях Речі Посполитої (зокрема у Київському, Брацлавському та Чернігівському воєводствах) на той час домінували великі магнатські латифундії. Фільваркова система, зорієнтована на експорт сільськогосподарської продукції, вимагала постійного розширення панщини та посилення контролю над селянською робочою силою, що фактично позбавляло населення мобільності та засобів до існування.

В історичній літературі обґрунтовано думку, що економічне виснаження українських територій було частиною глобальних процесів, де Україна опинилася в ролі джерела дешевих сировинних ресурсів для європейських ринків. Це призводило до закріпачення населення та лише загострювало внутрішні соціальні суперечності. Додатковим фактором напруження стала практика делегування управління господарствами орендарям. Шляхта, прагнучи гарантованого доходу без адміністративних клопотів, передавала контроль над млинами, корчмами та ґрунтовими повинностями третім особам. Орендарі, намагаючись забезпечити собі якнайбільші доходи у стислі терміни, вдавалися до ще жорсткішої експлуатації, що робило їх головною мішенню народного гніву під час соціального вибуху 1648–1649 років.

Впродовж XVI–XVII ст. кріпацтво на українських землях набуло системного характеру: ускладнився вихід із маєтку, посилилася судова та адміністративна залежність від землевласника. Магнатські суди, що де-факто були інструментом захисту власності магнатів, узаконювали жорстку модель управління. За таких умов селянство вбачало у козацькому русі єдину силу, здатну змінити існуючу соціально-економічну модель та забезпечити право на вільне володіння землею [3, с. 245-259].

Саме необхідність розв'язання цього вузла соціальних суперечностей і водночас потреба легітимізувати нову політичну реальність визначили складний політико-правовий зміст Зборівського договору. Документ став спробою юридично оформити автономний статус козацьких територій, де вимоги соціальної справедливості та адміністративної самостійності мали бути втілені у

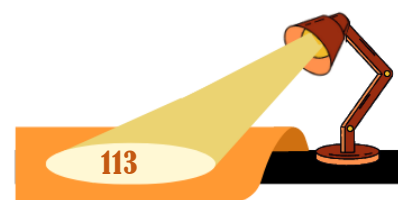

конкретних статтях міждержавної угоди. Цей документ став унікальним правовим прецедентом. Попри форму королівської милості, за своєю суттю це була двостороння угода між державою та суб'єктом, що виборов собі право на політичну суб'єктність. Основними положеннями договору стали: територіальні межі, адміністративна автономія, військовий реєстр, релігійне питання та соціальні обмеження.

Відтак, Зборівський договір став першим офіційним документом, у якому було чітко окреслено територіальні межі козацького врядування. Під юрисдикцію гетьмана відходили три воєводства: Київське, Брацлавське та Чернігівське. Фактично це означало виокремлення «Козацької держави» з загальнодержавного організму Речі Посполитої. Юридичне закріплення кордонів автономії стало фундаментальним кроком у формуванні української державності, адже вперше за тривалий час українське суспільство отримало власний територіально-політичний простір з особливим статусом. Важливим елементом політичного змісту було положення про те, що уся адміністративна влада мала належати гетьманові, його генеральній старшині та православній шляхті, тоді як коронна адміністрація та польська владна еліта мали бути усунені з української території [1, с. 137-138; 4, с. 37]. Це створювало замкнену управлінську систему, незалежну від католицького впливу центру.

Не менш вагомим, а у суспільно-політичному аспекті – досить гострим пунктом угоди стало питання легітимізації військової сили новоствореної автономії через встановлення кількісних параметрів реєстру. Відповідно до умов Зборівського договору, козацький реєстр було визначено у кількості 40 тисяч осіб. Для тогочасного українського суспільства це було значним здобутком, адже порівняно з передвоєнними часами чисельність офіційно визнаного війська зросла. Реєстрові козаки звільнялися від державних податків і повинностей, отримували право на власне самоврядування та володіння землею, що фактично закріплювало за ними статус привілейованого військового стану і означало інституціоналізацію Війська Запорозького як суб'єкта публічного права.

Процес укладання реєстру покладав на гетьманську адміністрацію надскладне завдання – провести чітку межу між тими, хто ставав повноправним громадянином нової держави, і тими, хто залишався поза її правовим захистом. Це провокувало масове незадоволення серед селянства, оскільки будь-яке обмеження списків сприймалося як спроба повернути народ до дореволюційних порядків під прикриттям закону. Водночас цей пункт містив у собі зерна майбутніх конфліктів. Оскільки у лавах повстання 1648–1649 рр. брали участь сотні тисяч селян і міщан, обмеження реєстру «лише» сорока тисячами означало, що величезна кількість людей, які зі зброєю в руках вибороли свободу, мали повернутися до попереднього станового статусу. Як зауважують дослідники, такий радикальний розрив між реальними масштабами визвольного руху та його

юридично визнаними межами став джерелом глибокого розчарування серед народних мас, перетворивши Зборівську угоду на хитке компромісне рішення [5, с. 32; 2, с. 89-92]. Отож, реєстр став не лише списком війська, а й інструментом соціальної диференціації, що загрожував внутрішній єдності визвольного руху в момент його політичного піднесення.

Зборівський договір містив низку положень, що стосувалися православної церкви. Зокрема, передбачалася ліквідація Берестейської унії на підконтрольних територіях, повернення відібраних храмів та надання Київському митрополиту місця в Сенаті Речі Посполитої. Політичний зміст цих вимог виходив далеко за межі захисту віри. Входження православного ієрарха до найвищого законодавчого органу держави означало визнання українського народу «третім рівноправним партнером» у федерації (разом із Польщею та Литвою), хоча формально статус «Князівства Руського» ще не був проголошений [7, с. 29]. Релігійна ідентичність стала тим інтегруючим чинником, який об'єднав різні соціальні верстви навколо гетьмана.

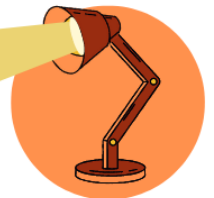
Логічним продовженням релігійно-політичного розмежування стали жорсткі соціальні обмеження: на території козацької автономії офіційно заборонялося проживання єзуїтів та представників єврейської громади, які займалися орендарством. Таке рішення було не просто проявом релігійної нетерпимості, а стратегічним кроком, спрямованим на повну ліквідацію фільварково-орендної системи управління, яка була головним джерелом соціального визиску селянства [11; 2, с. 69-75;]. Усуваючи орендарів та єзуїтські колегіуми, гетьманська адміністрація намагалася мінімізувати ідеологічний та економічний вплив Речі Посполитої всередині держави, тим самим задовольняючи радикальні вимоги повсталих та забезпечуючи монополію козацького ладу на підконтрольних землях.

Підписання Зборівського договору де-факто означало визнання Богдана Хмельницького легітимним політичним лідером, з яким король та уряд Речі Посполитої змушені були вести переговори. Це був акт міжнародно-правового визнання автономії. Угода створила прецедент, коли «бунтівне козацтво» перетворилося на «Військо Запорозьке Його Королівської Милості», що відкрило шлях до подальших контактів з іншими державами.

У працях Л. Прицак наголошується, що Б. Хмельницький використовував Зборівську угоду як «базову модель» для всіх подальших переговорів. Навіть коли воєнна ситуація погіршувалася (як після Берестечка), гетьман апелював до Зборівських статей як до мінімально допустимого стандарту українських прав і вольностей [2, с. 67-126]. Це свідчить про глибоке розуміння Б. Хмельницьким значення юридичної фіксації перемог для тривалого процесу державотворення.

Попри величезне значення, Зборівська угода містила внутрішні деструктивні елементи. Головною проблемою було повернення польської шляхти до

своїх маєтків у трьох воєводствах. Це вступало в пряме протиріччя з інтересами покозаченого селянства та рядового козацтва. Політичний зміст договору як «компромісу еліт» (козацької старшини та коронного уряду) не відповідав соціальним очікуванням широких мас [8, с. 67-70].

З іншого боку, польська сторона розглядала договір як вимушену тактичну паузу («милостиву декларацію короля»), а не як міжнародний тракт. Сейм неохоче ратифікував угоду, а шляхта всіляко саботувала її виконання. Як зазначають історики, саме ця невідповідність між юридичним змістом угоди та реальними соціально-політичними процесами призвела до відновлення війни вже в 1651 р.

Незважаючи на короткочасність дії більшості статей, договір заклав ідеологічну матрицю української автономії. Він продемонстрував спроможність українського суспільства до самоорганізації та висунення чітких політичних вимог. Зборівська модель врядування стала прообразом пізніших проектів, де ідея рівноправності України у союзі з сусідами набула свого завершеного вигляду.

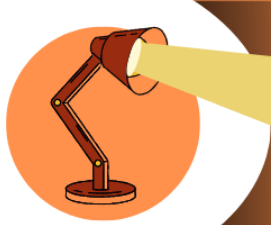
Висновки. Таким чином, Зборівський договір став першим фундаментальним актом, який де-юре та де-факто зафіксував появу Гетьманщини як самостійного суб'єкта міжнародних відносин. Його історична значимість полягає не лише у фіксації воєнної перемоги, а й у створенні інституційної моделі, що стала орієнтиром для всіх наступних дипломатичних переговорів за участі козацької влади та інших держав. Положення договору вперше синтезували ключові ознаки державності: чітку територіальну ідентифікацію, правове визначення збройних сил, легітимізацію владної еліти та елементи внутрішньої суб'єктності – власне судочинство, фінансову систему й адміністративну автономію.

Ключове значення Зборівського договору полягала у формуванні «правил гри», а не у бездоганності їх виконання сторонами. Угода постала як необхідна, проте ще не достатня умова для розбудови стабільної держави; вона започаткувала інститути, які потребували подальшої консолідації, ресурсної бази та міжнародного закріплення. В контексті генези українського державотворення цей договір слід розглядати як перший досвід інституційного оформлення української політичної спільноти в ранньомодерному правовому полі. Попри свою незавершеність та вимушений компромісний характер, Зборівський договір створив правове поле для утвердження української державності, ставши точкою відліку для нової конфігурації сил у Центрально-Східній Європі.

Література:

1. Смолій В., Степанков В. Український політичний проект XVII ст.: становлення національного інституту влади. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. 194 с
2. Пріцак Л. Основні міжнародні договори Богдана Хмельницького 1648-1657 рр. Харків: Акта, 2003. 496 с.
3. Яковенко Н. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України. Вид. 3-тє, перероб. та розшир. Київ : Критика, 2006. 587 с.

4. Сосько Я. Вплив Зборівської військової кампанії 1649 року на державотворчий фактор Гетьманщини. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. №3. С. 33-39.
5. Сосько Я. Договори з Річчю Посполитою у формуванні української державності. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2019. Т. 30 (69). № 5. С. 31–35.
6. Україна в Європі: контекст міжнародних відносин / за ред. А. І. Кудряченка. Київ: Фенікс, 2011. 632 с.
7. Горбатюк О. Зборівський договір як «дипломатичний» крок Богдана Хмельницького у відображенні в українській історіографії. Kraków: O kształt Europy Środkowo-Wschodniej. 2010. С. 25–32.
8. Пазиніч Ю. Розбудова української державності в середині XVII століття. Гуманітарний журнал. 2011. № 3-4. С. 66–72.
9. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України). До 375-ї річниці укладання Зборівського мирного договору 1649 року. URL: https://cdiak.archives.gov.ua/v_do_1649_Zbory.php
10. Галушко К. Воєнна кампанія 1648–1649. Становлення козацької державності. Енциклопедія історії України: Україна – Українці. Кн. 2. 2019. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=2.10.2>
11. Гриневич Л. В., Гриневич В. А. Євреї в Україні. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Evrei_v_Ukraini

References:

1. Smolii, V., Stepankov, V. (2014). Ukrainyskyi politychnyi proekt XVII st.: stanovlennia natsionalnoho instytutu vlady. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
2. Pritsak, L. (2003). Osnovni mizhnarodni dohovory Bohdana Khmelnytskoho 1648-1657 rr. Kharkiv: Akta. [in Ukrainian]
3. Iakovenko, N. (2006). Narysy istorii serednovichnoi ta rannomodernoï Ukrainy. Vyd. 3-tie, pererob. ta rozshyr. Kyiv : Krytyka. [in Ukrainian]
4. Sonko, Ya. (2021). Vplyv Zborivskoi viiskovoi kampanii 1649 roku na derzhavotvorchyi faktor Hetmanshchyny. Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii, 3, 33-39. [in Ukrainian]
5. Sonko, Ya. (2019). V. Dohovory z Richchiu Pospolytoiu u formuvanni ukrainskoi derzhavnosti. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. T. 30(69), 5, 31–35. [in Ukrainian]
6. Ukraina v Yevropi: kontekst mizhnarodnykh vidnosyn (2011) / za red. A. I. Kudriachenka. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian]
7. Horbatiuk, O. (2010). Zborivskyi dohovor yak «dyplomatychnyi» krok Bohdana Khmelnytskoho u vidobrazhenni v ukrainskii istoriohrafii. Kraków: O kształt Europy Środkowo-Wschodniej, 25–32. [in Ukrainian]
8. Pazynich, Yu. (2011). Rozbudova ukrainskoi derzhavnosti v seredyni XVII stolittia. Humanitarnyi zhurnal, 3-4, 66–72. [in Ukrainian]
9. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv (TsDIAC Ukrainy). Do 375-yi richnytsi ukladannia Zborivskoho myrnoho dohovoru 1649 roku. URL: https://cdiak.archives.gov.ua/v_do_1649_Zbory.php [in Ukrainian]
10. Halushko, K. (2019). Voienna kampaniia 1648–1649. Stanovlennia kozatskoi derzhavnosti. Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina – Ukraintsi. Kн. 2. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=2.10.2> [in Ukrainian]
11. Hrynevych, L. V., Hrynevych, V. A. (2005). Yevrei v Ukraini. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 3: E-Y / Redkol.: V. A. Smolii ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Evrei_v_Ukraini [in Ukrainian]

